

**Ioannis Can||tacvzeni Constantinopo-||litani Regis Contra
Mahometicam || fidem Christiana & orthodoxa assertio**

Johannes

Basileae, 1543

VD16 VD16 J 376

Qvod Dolose Et Perniciose Docverit Machomet, Et Qvod Lex Et
Testamentum uetus non sint sublata per Christum, sed magis illustrata.
Insuper, quod in lege infirmum erat & impossibile, hoc Euangelium ...

[urn:nbn:de:hbz:466:1-98189](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-98189)

cum scopo & sine diligenter considerato, dignaq; præmeditatione. Quapropter deliste tandem ab importunis & ineptis cauillationibus. Omnia enim quæ Christianos spectant, non casu nec frustra facta sunt, sed diligenti cura, & eximia, à maximo ad minimum usq; & ab eo tempore constituta, descripta & ordinata sunt, quæcunq; contigerunt.

QVOD DOLOSE ET PERNICIOSE

DOCVERIT MACHOMET, ET QVOD LEX ET TESTA-
mentum uetus non sint sublata per Christum, sed magis illustrata.

Insuper, quod in lege infirmum erat & impossibile,
hoc Euangelium compleuit.

APOLOGIA QVARTA.

vandoquidem de alijs, quorū à uobis Musulmanis nos qui Christum profitemur, accusamur, abunde satis demonstratum est, adeo ut iam omni reprehensione liberati simus, age quantum superest de reliquis nunc uideamus. Sunt uero hæc. Dixit Deus ipsi Machomet, Omnia feci propter te, & te propter me. Hoc uero Christiani pernegant. Quin & ipsius Machomet nomen scriptum in E-

uangelio extat, Christo nimirum ad Iudæos sic dicente: Bonum uobis nuncium prædico, ut illud cognoscatis, quoniam post me uenturus est apostolus & propheta. Idem etiam in Mosis ueteri Testamento scriptum est. Christiani uero inuidia moti, illud ex Euangelio eiçerunt. Cum tamē non in Euangelio tantum, & ueteri testamento Mahometi nomen scriptum inueniatur, sed etiam à dextris throni diuini partibus. Et Musulmanorum fides ab ipso Abraham authore dependet. Christiani quoq; quia Mosis legem transgrediuntur, accusatione & reprehensione digni sunt: ipsi uero Musulmanos accusant, laude dignos et honore. Atqui hæc sunt, de quibus nos Christiani à Musulmanis accusamur. hæc uero sic confutamus. Deus indigus & alicuius rei inopia laborans, deus non est. Sed uerus Deus, creator cœli & terræ & omnium quæ in his creata sunt, quiq; creauit angelos & homines, nulla re prorsus indiget, sola autem bonitate sua & uoluntate creauit omnia. Cum uerò hoc tam firmum sit, ut nemo qui negare possit, inueniatur, impie reuera locutus est Mahomet, quod Deus ad illum dixerit, Omnia creauit propter te, & te propter me. Deus enim nulla re prorsus indiget. Quod uero Musulmanorum fides ad Abraham authorem non possit referri, ueluti Mahomet tradit, ex sua ipsius persona redarguitur. Ipse enim author & legislator est legum huiusmodi. Quod si alius est, demonstretur. Ab Abrahami enim tempore usq; ad Mahomet anni elapsi sunt bis mille quingenti & octuaginta duo, quibus euolutis demum Mahomet ortus est. Musulmanorum igitur fides ab Abraham autore non descendit. Quod si uerò hoc fortasse propter circumcisionem dicitis, age ipse tibi circumcisionis rationem explicabo. Cum uidisset Abraham cœlum, solem, sidera, terram, mare, & quæ in ipsis sunt,

sunt, reputauit secum dicens, Vtiq; hæc tanta & stupenda opera uel simplici modo & sua sponte exorta sunt, aut habent aliquem qui ipsa creauit. Contemplatus igitur, ut modò dictum est, creaturarum elegantiam, admiratione ductus obstupuit, & animo suo hæc uoluere cœpit: Nequaquam hæc creatorem alium habent, sed hæc ipsa nimirum dii sunt. In ea enim opinione & parentes illius, & omnes simulachrorum cultores tenebantur. Et licet hæc omnia Deus ualde bona creauisset, & suo digna opificio, ut horum contemplatione homines in Dei cognitionem perducerentur, horumq; creatorem & opificem celebrarent, laudibusq; ueherent (quæ sanè sola & non alia horum causa est) homines tamen à uero & recta cognitione aberrantes, & omissa creatoris omnium, Dei scilicet, cultura & religionē, creaturam potius adorauerunt, & hanc plus quàm creatorem coluerunt. Abraham autem longe aliam uiam ingressus est. Cordatus enim prudensq; cum uideret, & intelligeret cœlum quidem non immotum consistere, sed moueri continue, interim uero solaribus radijs egere, qui hoc contemplationis causa illuminarent: tum etiam aërem huic subiectum cernens, & solem nunc quidem supra terram exoriri, nunc uero sub eandem abscondi, & quod hic nobilibus nusquam præsentibus luceat, illis uero incidentibus obtenebretur: præterea mare uentis agitari, & terram aquis ad fructuum præsentium indigere conspicatus, omnia damnauit, ut puta per se omni uirtute & potentia destituta, quæq; mutua opera indigeant, nec aliquam harum ex creaturis Deum esse existimauit. Deus enim nullius opera indiget. Deinde contemplatus, ne forte dum nullum ex singulis hisce Dei munus obire possit, omnia pariter coniuncta Dei nomen obtineant. Videns autem rursum arida cum humidis pugnare, frigida uero cum calidis, & ignis uirtutem aquis opprimi, rursum apud se meditatus est, deum sibi ipsi diuisum, & pugnantem secum, Deum esse non posse. Hinc uero creaturarum ordinem & contemplationem longe optimam contemplatus, dubitare apud semetipsum cœpit: esse nimirum uirtutem quandam, quæ omnia intra se contineat & gubernet. Et cum omnes homines Deum esse confiteantur, singuli uero pro suo arbitrio & uoluntate alium aliumq; confiteantur, coniecit hinc omnes errare & mentiri. Restat itaq; quod non sit alius Deus uerus, quàm qui omnia condidit, quæ sanè illi feruiunt, illaq; agit & mouet, disponitq; pro sua uoluntatis arbitrio. Hunc itaque Deum ipse adoro. Et in terram prolapsus Abraham, Deum solum uerum que adorauit. Deus autem benignissimus, qui per Esaiam prophetam dicit, Adhuc loquente te, ego adsum: id est, priusquam tuam ad mercedem iustamq; petitionem absolueris, tibi adsum: statim etiam suscepit Abrahami adorationem, fidemq; quæ illi ad iusticiam reputata est præ cæteris omnibus uirtutibus, & in numerum amicorum Dei receptus est. Nos enim omnes indigemus scripturarum auxilio, propter infirmitatem nostram: iustus uero Noë & Abraham, & qui illorum tempore floruerunt, pura mente præditi, scripturis non indigebant, sed hæc in ipsorum cordibus inscripta & adumbrata sunt. Tunc igitur dixit illi Deus: Non amplius uocabitur nomen tuum Abram, sed Abraham, eo quod patrem multarum gentium feci te. Tunc etiam promissiones illi dedit Deus, dicens: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Et tunc ostendit Deus terram Abrahamæ dicens, Tibi & semini tuo dabo eam, Vnde Abraham libertate sumpta, pro Sodomis

mis apud Deum intercessit, ut superius à nobis dictum est. Postquam uero iudicijs Dei ipsi soli notis (quis enim Dei mentem cognouit?) in Aegyptū paulo post transmittenda erat Abrahæ posteritas, ut illic annis uiuerent quadringentis & triginta (sic enim Deum ipsi Abrahæ dixisse legimus, Semen tuum erit in terra aliena, gentem uero cui seruient, ego iudicabo: quod & factum est Pharaonis temporibus) ne propter diuturnam Hebræorum cum Pharaonitis conuersationem uniti utrinque, Aegyptiorum ritus & idololatram imbibere, circumcisio instituta est, tanquam signum & symbolum Hebræos ab Aegyptijs separans, ne hi in nuptiarum commercia & consensum cōuenirent: partim quidem propter causam, quam modò recensuimus: partim uero, ut tempore liberationis suæ Hebræi prompti essent, & agniti faciles. Si enim cum alienigenis fuissent uniti, quomodo conseruari potuisset Abrahæ semen & genus? Quapropter etiam in deserto errantes non circumcidebantur, annos sic agentes quadraginta: uerum in Aegypto, & postquam desertum egressi sunt, rursus circumcidi cœperunt. Ethic quidem unus, ut diximus, circumcisionis finis est. Alter uero hic est, ut circumcisi carne, temperantia & moderatione in unam politiam contraherentur, nec lasciui essent, & molliculi, & propterea fornicationem suam ceu rem nihili reputarent: ceterum ut hinc paulatim ad augustiorem scientiam & politiam pertingerent, cum nimirum non in ueræ religionis signum circumcisio data sit, sed ijs tantum de causis, quas supra memorauimus. Quod uero ad Christi aduentum lex abrogata sit, & nulla maneat reliqua circumcisio, ex ijs quæ nunc dicuntur attendito. Baptismus quidem à Deo institutus, in ueræ religionis signum institutus est, & propterea omnes simul uiri, simul & mulieres baptisantur: & qui non baptisatus fuerit, uera religione caret. Circumcisio autem talis non est: soli enim uiri circumciduntur, mulieres autem nequaquam. Appareret enim hinc, quod uiri quidem ceu circumcisi pro orthodoxis haberentur, mulieres uero ceu incircumcisæ pro impijs. Intelligis ne quàm longe alia sit circumcisionis ratio quam Musulmani sequuntur? Hi enim omnem incircumcisum pro impio iudicant. Sed ecce uos contra uos ipsos pugnat, & quæ ceu ueræ religionis signa ueneramini, eadem ex parte contemnitis. Sed non in his solis Musulmani sibi ipsi dissentire uidentur, sed etiam in alijs multis, quæ non opus est nunc de ipsis exponere. Dicamus tamen de hoc uno. Christus in Euangelio dicit: Qui non baptizatus fuerit, nō ad Deum pertinet, et salutem. Mahomet autem cum Euangelium sanctum, absolutum, bonumque esse confiteatur, Musulmani tamen circumcisos orthodoxorum loco iudicant, baptizatos autem impijs adnumerant. Si igitur Mahometem ut uera docentem amplectimini, qua ratione eos qui baptizati sunt, impios dicitis? nec Euangelij doctrinam sequimini, cogitatisque circumcisos quidem peruerse agere & sentire, baptizatos autem uere religiosos esse? sed his diuersum sentitis. Non ne constat uos uobis ipsis contrarios esse, & uos uos ipsos confutare? Sed hæc talia quidem sunt.

Quoniam uero Ismaël, quo Musulmani progenitore gaudent, cum Hebræis non in Aegyptum descendit, in illo etiam circumcisionis nulla erat utilitas, quemadmodum in Hebræis: non enim adnumeratur Abrahæ hæredibus. Deus enim præcepit Abrahæ, dicens: Eijce ancillam cum filio eius, nequaquam enim hæres erit ancillæ filius cum filio liberæ. Et electus

f. 3 est

Contra iudicium

Baptismus institutus

est ex domo Abrahamæ Ismaël cum matre sua Agar. Quod si tamen forte non nunquam ad Abraham rediit, uisitationis causa uenit, non ut filius & semen hæresq; illius. Hæc igitur cum sic se habeant, undè nam fidem suam Musulmani desumpserint, non uideo. Propterea nullo indicio conijci potest, Musulmanorum fidem ante Mahometem ab Abraham auctore deriuari. Verum ipse huiusmodi dogmatum author est, & ex sui ingehij nidulo docuit quæcunq; docuit, & non ex Deo.

Quod uerò Musulmani tradunt, ipsius Mahometi nomen in Euangelio citari (dicente nimirum de hoc Christo; Annuncio uobis bonum, quoniam post me uenturus est apostolus & propheta, nomen illi Mahomet) Christianos uero inuidia motos illud expunxisse ex Euangelio: agedum etiam de hoc inquiramus, & uidetur mihi ueritatem non absconsam futuram: attente igitur hæc audias. Tres leges tulerunt uniuersales: Moses, quem secuta est Hebræorum gens; Christus, quem secuta sunt omnes gentes, & maxima Hebræorum in illum credentium multitudo (qui enim ex his non crediderunt, numero pauciores sunt illis qui crediderunt, & numeratu faciles:) & Mahomet, quem Musulmani secuti sunt. Præter autem illos tres, qui legem tulerit nullus est, Mosem uero à Deo missum esse, statim ab initio testimonijs comprobatur. Cum enim adhuc in Aegypto esset, fecit signa & miracula magna, & Aegyptum flagellauit, plagas illi inducens terribiles, percussit & sanauit, tum etiam futura ceu propheta prædixit: Quod si populum Dei dimittere uolueris, dimitte: quod si nolis, hæc & illa tibi & toti populo Aegypti euenient. Et Pharo cum se uerbum Domini facturum esse promississet, à Mose sanatus est, utpote qui potestatem à Deo accepisset. Post hæc uero Moses eduxit brachio potenti gentem Hebræorum ex terra Aegypti, & Pharaonis seruitute. Eos autem insecutus Pharo, à Mose submersus est in mari rubro cum omni suo exercitu. Deinde in desertis obambulauit annis quadraginta, miracula edens infinita. quin & coram tota Iudæorum gente in montem Sinai ascendit, sic ad illū dicenbus Iudæis: Ascende in montem, & Dei uoluntatem ediscito, nos enim Dei uocem audire non possumus, ne forte moriamur: populus uero stabat procul à monte, cum tremore adorans Deum cum Mose colloquentem. Moses autem Dei sermonibus auditis, eosdem Hebræis exposuit: & repente, quod dixerat, impletum est. Præterea nunquam per quadraginta hos annos locum mutauerunt citra Dei oraculum. Moses enim loquebatur, & Deus uoce sua respondit, ut scriptura testatur. Multis igitur testimonijs & miraculis instructus, legem Hebræis tulit, & legem ab hoc latam, ceu diuinam, receperunt & uenerati sunt. Secutus hunc est Christus, omnium prophetarum probatus testimonijs. Et Moses quidem testimonium recepit sam octogenarius (tot enim iam annos natus erat, cum à Deo ut Israëlẽ Aegypto educeret, ordinaretur) Christus autem testimonijs probatus fuit ab ipsa mundi fundamine, & priusquam ille nasceretur. Statim enim Abraham temporibus declarari coeperunt illius testimonia, quemadmodum in superioribus demonstratum est. Iam uerò natus, semel atque iterum Dei patris testimonium accepit. Præterea miracula quoque edidit, non ueluti Moses in Aegypto & deserto, sed ingentia, & omnem superantia naturam, tantoq; illis maiora, quanto Dominus seruo est præstantior. Et post multa ista testimonia, post infinita & plus

plus quàm naturalia miracula, Euangelij lex promulgata est. coluerūt etiam & amplexae sunt hanc omnes gentes, & uniuersus orbis, atq; in Christum crediderunt, qui Euangelium dederat.

Mahomet autem quibus testimonijs instructus dogmata sua dedit, & Musulmanis legem suam promulgauit: Nullius certe alterius auctoritate, sed sua propria hanc statuit. & hic ipse est, qui de se testimonium fert. In uniuersa enim sacra scriptura nullum de illo extat testimonium; sed quae illi contraria sint. Moses enim de Christo ad Hebraeorum populum sic dixit, Suscitabit Dominus Deus prophetam ex fratribus nostris tanquàm me. Omnis anima quae non audiuerit prophetam illum, extirpabitur. Et licet in superioribus de his dixerimus, non tamen pigebit de iisdem denuò dicere. Cum enim Moses propheta dicit, Prophetam suscitabit Dominus Deus ex fratribus nostris: significauit & Iudaeis hunc prophetam oriundum esse. Et hunc audient, aliumq; uenientem non recipient, quin procul ab ipsis exhibebunt. Christus Ioannem Zachariae filium prophetam, & maximum prophetam testificaturus, dicit: Omnes prophetae usq; ad Ioannem prophetauerunt, à Ioanne uero regnum Dei annunciatum. Iam ne intelligis, quomodo Moses Iudaeorum populo praecipit, ut unicum tantummodo Hebraeorum semine natum prophetam recipiant, alium uero nequaquam? Verū tamen omnes prophetae à Iudaeorū populo nati sunt. Christus aut rursus hoc planius exposuit, Omnes prophetae usq; ad Ioannem, & ulterius non erunt. Quapropter qui Dei & prophetarum testimonio caruerit, & ipsius sacrae scripturae, à Deo nō est. Mahomet igitur cum non habeat sacrae scripturae testimonium, à Deo nō est missus. Christus uero non tantum hoc dixit, Omnes prophetae usq; ad Ioannem, & ulterius non erunt: sed & signum dedit hoc cognoscendi omnibus, dicens, Cauete à pseudoprophetis, qui ueniunt ad uos uestitu ouium, intus uero sunt lupi rapaces. à fructibus ipsorum cognoscetis illos. Inspiciamus igitur quis legis Mahometicae fructus sit, & hoc diligenter enucleato elucebit ueritas. Mahomet dicit, Non ueni legem laturus per miracula, sed cum ense & gladio. Et qui nostrae legi, quae diuina est, non paruerint, morte moriantur, aut tributa soluant. & qui tributum soluunt, in fide sua propria permaneant. Quod si Euangelium non iustum erat, sanctum & rectum, merito sane & decenter uenturus erat legislator, qui homines ueritatem & iusticiam doceret. Si uero iustum erat, & sanctum, imperfectum tamen: etiam sic iustum decensq; erat, ut legislator aliquis ueniens Euangelij defectum compleret. Cum autem & sanctum & iustum & perfectum rectumq; dicatur & sit, idemq; de hoc consistatur Mahomet cum dicit, Euangelium à Deo datum est & sanctum & plenum & rectum, quid nam alio legislatore indigemus? Nihil prorsus. Porro importuna est & inutilis Mahometicae legis promulgatio. Quod enim per omnia rectum est, nihil habet se rectius, & perfectio nihil est perfectius, nec ipso uero quicquam uerius.

Verum tamen discussis singulis, inspiciamus quid nam legislatoris Mahomet uerba sibi uelint. Non aliud quidem certe, quàm cum se ab omni miraculorum uirtute & poenitentia alienissimum esse intelligeret, suam ipsius occultare uolens imbecillitatem, ne forte aliquando ab hominibus condemnaretur, dixit: Non ueni daturus legem per miracula, sed per enssem, & gladium; quemadmodum etiam in ipsis legis suae expositionibus

tionibus statuit, ne legislatores & haeredes sui cum Christianis disputent. Quod sane non alia de causa fecit, quam ne illorum conuinceretur uanitas. Illud uero, quod legem ense & gladio se daturum promittit, caedes docet & rapinas. Et quis unquam audiuit aliquem hominum uel coactum credidisse? Fides animae & mentis pars est. Et quoniam anima uel mens res sunt nullius seruitio subiectae, quo nam modo Deus, qui has liberas creauerat, tanquam operis sui oblitus legislatorem erat missurus, qui has cogeret? Fides enim uoluntate & electione, tum libertate animae & ipsius cognitione consistit: aliter uero nequaquam. Corpus enim seruit & uincitur, nonnunquam etiam ea quae non uult, facit, de anima uero non sic sentiendum: sed in uoluntate, iudicio, cognitione & electione & in iudicio & ueritate horum, qui credunt illi, Deus est (est enim cordium scrutator) nec personam, sed cor respicit. Et quae bruta animalia per legem naturae non faciunt, ea legibus exigit Mahomet. Quis enim leonem a leone deuorari uidit, aut ab urso ursum, aut a pardali pardalim? Hic uero manifeste homini, ut hominem occidat, praecipit. Et quis tam uanus, ut hunc a Deo esse crediturus sit? Deus enim rapinas & caedes non praecipit. Ad haec scelus sceleri permutatur. Dicit enim, Aut moriantur, aut tributum soluant. Sic enim caedes permutatur auaritia. Non tamen inter hos terminos scelus consistit, sed extenditur longius. Quid enim tanta crudelitate & odio humani generis peius est, ut etiam illos trucidet, qui nihil mali admiserunt? Si enim Musulmanis in bellum profectis, aliquis illorum ceciderit, nequaquam seipsum, ut belli authores, reprehendendos existimant: sed super occisi cadauer singuli tot uiuentes trucidant, quot acquirere licuerit: & quod plus occiderint, eo magis occisi animam putant esse adiutam. Quod si uero homines proprios non habuerit, qui occisi animam iuuare cupit, Christianos ubicunque inuentos emit, eosque aut super corpus occisi, aut super sepulchrum illius iugulat. Et a Deo esse dicitur, qui talia legibus suis statuit? Idem dicit: Qui cum scorto mercede soluta concubuerit, non peccat. at qui uirginem uel uiolauerit, peccat: qui autem cum illa sibi consentiente concubuerit, non peccat. Et qui captiuas in bello ceperit, his pro sua libidine nullo prohibere utatur. Quomodo igitur Deo authore id faciet, qui scortationes & uirginum uiolationes legibus confirmat? Et quod longe sceleratissimum est, his qui iuxta Dei praecepta in hoc saeculo uixerint, illis singulis post obitum ipsorum balnea & domus augustas, mulieres denique & uirgines quam plurimas a Deo dandas fore promittit: & quod idololatrarum Graecorum nominati theologi dicere nec ausi sunt, nec talia esse crediderunt, haec Mahomet aperto ore legibus suis sancire non erubescit. Hi enim sentiunt, quod qui uitam suam honeste in hoc mundo transegerint, cum post obitum ipsorum, animae illorum pure a corporibus liberatae sint, tunc eos in deorum numerum referri, interque illos fortunatas insulas incolere, & cum illis exultare. Eorum uero qui impie hic uiuentes, impure simul & pollute obierint, animas in obscuros & tenebricosos locos discedere, & in fluuium perpetuis ardentem ignibus.

Et haec quidem idololatrae Graeci tradunt. Mahomet uero, qui se orthodoxon esse, & Deo proximum dicit, huiusmodi absurda & turpia legibus constituit? Minime certe perpendit, quod omnia haec odij, irae, & peccati effectus sint. Siquidem ante Adami transgressionem, ubi tunc balnea

balnea: ubi domus: ubi mulieres: Post peccatum uero & maledictionem, corpus contra animam instar feræ cuiusdam insurrexit: & cum hæc absoluta Dei consideratione careret, corpus uicit, animamq; à sublimitate & magnificentia sua detraxit, & abduxit in absurdas & uanas corporis concupiscentias et uoluntates: tuncq; anima ceu mancipiū corporalium cupiditatum seruitio tradita est. Si igitur post mortuorum resurrectionem homines, qui iuxta Dei uoluntatem uiuerunt, non possessuri sunt beatam illam uitam, quam Adam progenitor noster ante transgressionem habuit & amisit, sed eandem omnino uitā, quam post maledictionem sustinuit, acquisituri sunt, Væ hominibus illis. Verum hoc pessimum est, quod non modo de misera hac & execrabili uita Mahometis absurda opinio fertur, quam Deum iustis daturum promittit, sed de longe miseriori & turpiori, quam hæc sit quam modo uiuimus. Adam enim post transgressionem, maledictionem & relegationem ex paradiso, Euam cognouit: uerum & hoc propter liberorum procreationem fecit, quos & progeniuit. Ante transgressionem uero, angelicam uitam uiuerunt. Præterea Adam Eua cognita, etiam postea hæc eadem unica erat mulier, & non plures. Non enim unum marem creauerat Dominus, & multas foeminas: nec multos mares, & unam foeminam: sed unum uirum, Adamum: & unam mulierem, Euam. Humano autem genere iam multiplicato, & in lasciuas & iniquas operationes prolapsa, grauatus & indignatus est contra ipsos Deus, quemadmodum beatus ille Moses in ueteri Testamento describit, quod scilicet dixerit Deus: Non permanebit spiritus meus cum eis, quia caro sunt. quod nimirum toti carnales & terreni facti essent, non habentes conuenientem ipsis boni memoriam, & quod in lasciuiam penitus incidissent. Tunc dicit ad Noë Deus, Quoniam te inueni iustum in generatione hac, arcam fac ligneam salem, &c. Et fecit Noë arcam iuxta uerbum Domini, & arcam ingressus est cum tribus filiis suis, Sem, Cham, & Iaphet: ingressa est & uxor Noë in arcam, & tres uxores filiorum Noë. Viden' ut à Deo iusti testimonium accipit Noë una uxore contentus: quin & singuli filiorum ipsius singulas, easq; solas, uxores habuerunt, & ab ira Dei seruati sunt, totum uero humanum genus diluij aquis deletum est. Hoc certe uel planè insipidum docere queat, quod unam eamq; solam uxorem uiro esse conueniat, iustumq; sit mulierem quoque uni soli uiro coniungi. Verum & hoc, ut prædiximus, post transgressionem propter liberorum procreationem factum est. Mahomet uerò manifeste docet, quod ea quæ iustis à Deo tribuitur merces, balnea sint, & singulis uxores plures, domusq; pulchre instructæ. Quomodo igitur à Deo fuisse dicetur, qui talia instituit: Quin etiam uanus est, qui talia recipit, creditq; quod ea quæ Dei ira peccatori poena euenit, tempore retributionis in boni & honesti mercedem sanctis iustisq; multipliciter retribuatur. Sed attende his quæ facta sunt. Dicit Moses: Et ingressus est Noë in arcam, & filij eius, & uxor eius, & uxores filiorum illius. Et postea dicit: Et exiuit Noë de arca, & uxor eius, & filij illius, & uxores filiorum illius. Atque in introitu quidam dicit: Ingressus est Noë, & filij eius, & uxor illius, & uxores filiorum illius. In egressu uero non sic, sed, Egressus est Noë, & uxor eius, & filij illius, & uxores filiorum illius cum eo: non aliud nimirum hac loquendi figura innuens, quam quod iustum æquumque sit, uirum unam habere

Gen. 6.

habere uxorem. Verumtamen tempus aliquando incidit, ut etiam ab illa abstinerere conueniat. Cum enim Moyses inquit, Ingressus est Noë in arcam, & filij eius: filios illius ceu murum interposuit, ipsum Noë ab uxore sua separantem. Dum uero rursum dicit, Egressus est Noë & uxor illius: significauit, quod ab hinc nihil impediat, quo minus uxori suae coniungatur. Eadem etiam ratio est filiorum illius, & uxorum illorum. Porro & ipse Moyses in montem Sinai ascensurus, Iudaeos sic compellat: Purificate uos ipsos singuli usque ad tertium diem, lauantes uestimenta uestra, & uxorem ne tangatis. Quin & ipse Adam cum Euam uidisset, dixit, Haec est os de ossibus meis, & caro de carne mea. Et propterea derelinquet homo patrem suum, & matrem, & adhaerebit uxori suae, & erunt duo in carne una. Considera igitur quomodo post peccatum demum & stoliditatem hominum, polygamia increuerit. Adam enim non dicit, Et erunt multae mulieres cum uiro in carne una: sed duo, hoc est uir & mulier. Vna uero & plures inter se pugnant. Quamuis autem legislator Moyses singulis Iudaeorum uxores plures concesserit, in temporis successionem illud permisit: quemadmodum & in animalium sacrificijs factum est, ut eos ab impura filiorum caede & oblatione abduceret. Sicut uero Christus adueniens animalium sacrificia prohibuit, legis scopum implendo: ita etiam uxorum pluralitatem sustulit. Mahomet uero hic loco temperantiae intemperantiam legibus suis constituit, non in hoc tantum seculo, sed in futuro etiam haec ab ipso Deo cum multo scenore rependi docens. Et uidere in illo licet illud Dauidis oraculum: Laudatur peccator in concupiscentijs animae suae. Et iniquus benedicitur, id est laudatur & celebratur, ab illis qui adulantur illi, & scelus ipsius irritant, & qui nec sensum quidem morbi propter silentium possunt habere: propterea etiam ille incurabilis existit. Quod enim morbi sensu caret, medicinam non quaerit, nec admittit. Et hoc omnium atrocissimum est, cum malicia laudatur, nec malitia esse creditur. Mahomet enim, de quo sermo est, hominum uoluntati et uoluptati in primis studuit, & secundum has docuit, ut uoluptatis uel quam plurimos stultorum attraheret. Insuper, num soli uiri Deo curae sunt, tanquam creaturae ipsius, mulieres uero nequaquam, cum non sint Dei figmentum? Num quae igitur uiri tantum talibus à Deo acceptis bonis fruuntur, mulieres uero nullis omnino? Quandoquidem autem una creatura est uiri & mulieris, idem quae homo est omnis homo, si quae omnes simili ratione iudicandi sunt, & simili ratione recepturi, qui quidem honeste uixerunt, bona: qui uero male, iram Dei, repulsam poenamque: omnino manifeste constat, omnes homines idem iudicium subituros, tam uiros quam mulieres, cum una eademque horum natura sit: eodem etiam modo omnes iuxta opera sua, quae patrauerunt, uel bona uel mala sunt recepturi. Restat igitur, quod & iustum & decorum est, ut mulieres eadem, quae uiri, accipiant. Et quemadmodum unicuique, qui honeste uitam suam transiit, iuxta Mahometi leges mercedis loco multae mulieres retribuuntur: sic dentur etiam singulis, quae honeste uixerunt, mulieribus plures uiri. Quod si hoc tanquam absurdum retineat, eadem mente & iudicio de uiris quoque illum sentire & iudicare conueniebat. Praeterea plures illi uiri unicuique dati mulieri, uel laudis gratia illi dantur (quod scilicet honeste uixerint) uel damnationis. Quod si ceu honeste uita sua functi sic remunerantur, cur his non plures datae sunt mulieres? benefici-

beneficij & mercedis gratia, ut dictum est: sed potius uiris multis mulier u-
na? Si uero illud ceu condemnatis contingit, hæc eadem sanè beneficia lau-
dis, & bonæ retributionis domicilia sunt, uelut Mahomet enarrat. Quod
idem de multis mulieribus uni uiro datis sentiendum est. Si enim uiris dan-
tur ceu damnationem merita, cur in eisdem hæc conferuntur beneficia? Si
autem laudem meruerunt, cur uni uiro multæ tribuuntur? Et quid nam hæc
confusione est absurdus, & magis deforme? Vides ne in quot absurda uel
iniuitus incidit, qui à uia uera aberrauit? Sed minime hæc ita sunt: non sunt,
inquam, hæc. Quæ enim sanctis exoluitur retributio, nō in delicijs uersatur,
potationibus, balneis, et mulieribus, quæ omnia peccati & iræ fructus sunt,
ut dictum est: uerum retributio hæc sanctitas est, puritas, & uita angelica,
gaudium & hilaritas, & exultatio, quam oculus non uidit, & auris non audi-
uit, nec in cor hominis unquam ascendit. Vides itaque fructum legislatori
huius ex sua lege prouenientem. Cognoscitur autem à fructu operum ratio
illius, aut non? Et quis tam stupidus & excæcatus, ut hæc quæ dicta sunt non
intelligat? Quomodo igitur Deum authorem referet, qui huiusmodi statuit?
Et de his quid nam pluribus opus est?

De nomine uero Mahomet, scripto in dextra throni diuini parte, quid o-
pus est uerborum apologiam contexere? Prudentes enim prudenter de hoc
iudicabunt: stulti uero & stupidi, ut uoluerint. Non tamen, quasi nostri ser-
monis oblit, de Mahomete hæc quæ dicta sunt conscripsimus. Dixi enim,
quod huius meæ ad te Apologiæ finis non sit, Musulmanos impugnare, &
quæcunq; absurda, perniciosa malaq; dicant, faciantq; proferre: sed ut o-
stendam tantummodo, quod sine omni ratione & iniique Christiani à Mu-
sulmanis accusentur: quod etiam fecimus. Quod si interim quædam de Ma-
homete diximus, ipsius rei argumentum nos dicere coëgit. Quandoquidem
si de absurdis doctrinæ suæ scribere instituissemus, multa hic nobis dicenda
essent. Quod uero Christus de Mahomete sermonem non habuerit, nec in
Euangelio nomen illius fuerit inscriptum, sufficienter à nobis in superiori-
bus dictum est: sed & ipsa ratio hoc manifestius comprobabit. Quæcunq;
uiderunt apostoli & discipuli Christi, & quæcunq; ex ore illius audierunt,
hæc & literis prodiderunt, & docuerunt. Ex illis itaq; Christi discipulis qua-
tuor conscripserunt Euangelium. Vnus quidem Matthæus nomine, qui
Hebraica lingua illud descripsit, in Palæstinæ institutionem, & Hiero-
solymæ, partium que Africæ. Alter uero Marcus, Latino idiomate
conscripsum uulgauit in Achaiam, Italiam et Romam, quin etiam in omnes
gentes occidentales. Tertius Lucas lingua Græca usus est, quod in Asiam,
Aethiopiam, Persiam, Indiamq; euulgatum est, & Arabiam. Quartus uero
Ioannes, etiam ipse Græcis literis usus, Euangelium conscripsit, quod in Eu-
ropæ aliquot partes diffusum est, & in insulas aliq; loca à Græcis habitata. Sic
inquam, Euangelium dispersum est in mundum uniuersum, non ui & ne-
cessitate, non gladio & ense, sed apostoli cum charitate, mansuetudine & hu-
mitate uerbum Dei prædicauerunt. Et contrario omnino modo res suc-
cessit. Apostolis enim percussis & colaphos passis, calumnia pressis, et in per-
secutione simul docentibus prædicatio illorū nō intercidit: sed quotidie cre-
scebat & augebatur Christi Euangelium. Quin & hi ipsi, qui magno studio
& labore in hoc incumbabant ut Christi nomen occultaretur, ne quis homi-
num

num confiteretur illum Deum esse, & ut mortis supplicium subiret qui hoc faceret, hi ipsi inquam, ueritate cognita illi adiuncti sunt, eamque coluerunt, alij quidem ab apostolis, alij ab horum successoribus & discipulis edocti, & crediderunt Christum esse uerum Deum, & Dei uiuentis filium: quin etiam dolore & fletibus prosequerantur antea hos dies, quibus in tenebris & Satanae erroribus ambulauerant. Deus autem benignus et misericors, ipsorum suscepit poenitentiam, ipsosque Christiani nominis persecutores pastorum officio dignatus est, & doctores precesque Euangelij & nominis sui fecit. Omnes etiam Euangelium recipientes, describebant illud singuli, legebant, discabant, & in illo instituebantur, colebantque quae in eo erant scripta: tum denique summo studio ignaros horum erudiebant. Et hoc modo Euangelium in orbem uniuersum dispersum est, omnesque illud habebant totius terrae incolae. A Christi temporibus itaque usque ad ea quibus docere coepit Mahomet, anni elapsi sunt plus quingentis. Quis uero post Euangelij cognitionem intra quingentorum annorum spacium ausus fuisset expungere Mahometis nomen ex Euangelio, si modò in illo scriptum inueniebatur? partim quidem, quod qui unam tantum dictionem uel addere uel demere ausus fuisset, post hac Christiani nomen amisisset: partim uero, ut demus impium quandam aliquam Euangelij dictionem expungere ausum fuisse, si uel uniuersum orbem uel in neptias secuturum fuisse putabimus. Nequaquam. Hinc igitur elucet, Mahometis nomen nusquam in Euangelio descriptum fuisse. Præterea si Mahometis nomen Euangelij libris inerat, illum sanè Christus uel bonum, uel malum esse fuerat testificaturus. Si bonum, recepturi hunc certe erant omnes reges terrae, omnes praesides, omnes Christiani, eum nimirum qui Christi testimonio esset comprobatus, ut scilicet illius etiam utilitate perfrueretur. Si uero malum dixit, retinuissent nimirum illius signa et indicia, et ne ab hoc læderentur custodiuisent. Quod si igitur uel ut bonum recepturi, uel ut malum auersaturi, non eiecisset uniuersus orbis ex Euangelio Mahometis nomen, etiam hinc apparet huius nomen in Euangelio scriptum non fuisse. Porro nemo est qui alteri, priusquam is natus sit, inuideat. Quis igitur Mahometem inuidia esset persecutus, priusquam is nasceretur? Nemo prorsus. Et licet aliquis post natiuitatem illius hunc inuidia esset persecutus: num totus orbis unius contra Mahometem inuidie erat subscripturus? Et quis tam imprudens, ut hoc non impossibile fuisse iudicaret? Quare etiam hinc colligitur, Mahometis nomen in Euangelio non fuisse descriptum. Præterea si quidem dicerent Ismaelitæ, quod in solo Euangelio Mahometis nomen scriptum inueniretur, quodque illud Christiani eraserint, sufficientes essent hæc, quas diximus, demonstrationes ad ueritatem comprobandum. Et illorum refutandum mendacia. Cum uero addunt, illud etiam in ueteri Testamento à Mose conscripto extare, quomodo illud expunxerunt Hebraei? Illic etenim ne signum quidem de Mahomete inuenitur. Considera igitur qua fronte Musulmani dicant Christianos nomen illius inuidia motos ex Euangelio expunxisse. Hebraei uero quam ob causam idem fecerunt? in circumcisione quippe, & in alijs quibusdam, cibus uidelicet alijsque ritibus, Musulmani cum Hebraeis conueniunt. Nunc igitur uel hinc quoque constat, quod nec in ueteri Mosis testamento, nec in Euangelio, Mahometis nomen contineatur. Et hæc quidem hæcenus: sufficiunt enim hæc, ut uel stupidissimum in ueritatis cognitionem inducant,

Inter

Inter alia uero omnia etiam in hoc Christiani à Musulmanis accusamur, quod spernentes legem à Mose latam, accusationem mereamur, cum tamen nos accusatione digni, Musulmanos accusamus summis celebrandos laudibus. Num itaq; laudandi sint Musulmani, seu minus, singulatim in superioribus demonstratum est. Sed agendum de nobis ipsis nunc uideamus. Num soluta est à nobis Moisis lex? Quin potius ab Euangelio confirmata est, & id quod in lege infirmum erat & impossibile, hoc Euangelium compleuit. Omnis enim sermo, omnis scriptura, omnis actio cum fine certo dicitur, scribitur, & fit: & quemadmodum omnes fructus præcedit flos, ita omnium actionū dux est destinatus finis, apud cordatos homines. Et nunc diligenter, quæ dicuntur, considera, quomodo Adam nimirum à Deo formatus sit, & in paradysum collocatus, è quo propter diuinæ legis transgressionem extorris et exul factus sit, & maledictione à Deo suscepta & damnatione ut in eam terram redeat, è qua sumptus est, condemnatur. Quod sic euenisse uidemus. Mortem enim subiit, & defunctus in inferno detinebatur. Verò tamen opera diaboli totum genus humanum, & uniuersi simul inciderunt in facinora lasciuia & illicita: & hoc perniciosum illis erat, quod relicto cultu creatoris coeli & terræ, & Dei factoris sui, seducti diabolum coluerunt, & idola, ut in superioribus diximus & demonstrauimus. Deus uero misericors, nequaquam uoluit creaturam suam ulterius diaboli tyrannide premi: hominemq; saluari uoluit. Quoniam uero is ut sui iuris et liberi arbitrij sit, à Deo conditus est, nec ablatum ab ipso est antea illi concessum liberum arbitrium, sed semper liberum habens arbitrium permansit: uoluit saluare Deus hominem, sed tamen sua ipsius, hominis scilicet uoluntate & arbitrio, nō ui & necessitate, ut Mahomet prædicat. Cum uero omnes homines diuturno planè morbo lasciuia, & plus quàm naturalium uitiorum & idololatriæ laborauissent, ab eo tempore impossibile erat eosdem facile à tam diutino morbo liberari. Cœpit igitur Deus instar peritissimi medici paulatim curare genus hominum, Hebræorumq; gentem boni huius initium constituit, præcepitq; uni hominum iusto & sancto, Mosi scilicet, ut ex Dei oraculis exorsus Hebræorum gentem institueret: quod & fecit. Quoniam uero omnia quæ lege & Euangelio continentur, huic meæ Apologiæ particulari inferere non facile licet, particularia tamen quædam ex his in medium asseremus. & quemadmodum ex uno calice omne quod in dolo est, uinum dijudicatur: sic ex his singularibus, quis nam legis & Euangelij scopus sit, cognoscere poterimus, & num alterum contradicat alteri. Diligenter itaq; his quæ dicuntur attendito. Moses dicit, Non occides: Dicit Christus, Qui irascitur fratri suo ignis poenam subibit. Et Moses quidem dixit, Non occides: Christus uero, Nō irascaris. Nouisti igitur, quod primò quidam sanguinis, qui circa cor est in homine, efferuescētia oboritur, qua homo incitatur ad iracundiā, ex quibus & ipsa cædes sequitur. Qui uero ratione animi æstum refrenauerit, si non ad iram cōmotus fuerit, quomodo in cædis crimen inciderit? Et Moses quidē dicendo, Nō occides, hominem à malo & ipso peccato absterruit, ipsum uero non reddidit perfectū. non enim hoc hominī multū profuerit, si à malo abstineat, nisi etiam bonum operetur: Quapropter Christus non dixit, Non occides: sed, Quicumq; iratus fuerit fratri suo, &c. radicitus ipsum crimen euellens. Et lex quodammodo fructū aufert (cædes enim iræ fructus est) Christus uero ipsam peccati arborē extirpat, id est animi æstum et iram. Et Moses quidē dicens, Non occides, in hoc cōstitit, nec ultro progres-

sus est. Christus uero non sic: sed cum dicit, Quicumque irascitur fratri suo obnoxius est gehennae ignis: sic addit, Cum obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordaris quod frater tuus aliquid habeat contra te, relinque munus tuum coram altari, & abi primum & reconcileris cum fratre tuo, & tunc reuersus offer munus tuum: charitatem fratris sacrificio utiliore iudicans. Et sane non dixit, Si tu habueris aliquid contra fratrem tuum (hoc enim ante prohibuit) quid igitur? Si habuerit frater tuus contra te. Non enim hunc modo a malo absterruit, sed & fratrem curari praecepit.

Dicit in lege Moses: Non peierabis, sed reddes Domino iuramenta tua. Periurium prohibens, iuramentum concedit. Christus autem in Euangelio: Ne iures omnino, sed sit uobis ita ita, & non non: quid nam inueniente hoc uerbo? non aliud quam ut ueraces simus, & fide digni, & ut loco multorum iuramentorum uerba nostra tanta sint quae fidem possint mereri. Et sane qui iurat, uel uolens uel inuitus, iurando potest fallere aut falli: qui uero in uniuersum non iurat, periurij periculum effugit.

Moses idem dicit, Oculum pro oculo, dentem pro dente: nec aliud respicit quam ut timore contentiones & pugnas mutuas prohibeat. Christus autem in Euangelio: Quicumque tibi alapam inflixerit in dextram maxillam tuam, obuerte illi & alteram. & qui te in iudicium uolet rapere, & tunicam tuam tollere, dimitte illi & pallium. Et quicumque te adegerit ad miliare unum, abi cum illo duo. Nunc itaque te interrogo, utrum ex duobus mandatis istis legislatoris finem plenè attingit, num scilicet ut prohibeantur, quin potius ut omnino tollantur mutuae lites, contentiones & pugnae? Euangelica haud dubie. Si quis enim propter ultionem oculo suo altero priuetur, aut dente, non ne ulciscitur, & temporis occasione id permittente alteri nocet, uel ad minimum irascitur, & iniuriarum memor est? Haud dubie. Qui uero paratus promptusque ad hoc fuerit, & hoc studuerit semper, ut si quis illi alapam infligat, non modo sustineat a fratre illam sibi iniuriam, sed cum humilitate alteram illi alapam obuertat: et cum re sic gesta huius philosophiae studiosus fuerit, et percutientem sustinuerit, non ne sustulit hic & deuicit omne uitium, omnem contentionem & iram? Num hic ne, uel ipsa lex legislatoris finem propius attingit? Non ne diabolus letali afflixit uulnere, patrem pugnae & offendiculorum? Diabolus enim coelo eiecit fastus, cum angelus esset, deinde inuidia & odium. In diabolo enim ne uestigium quidem est charitatis. Non tamen in homine solummodo diaboli odium inuenitur: sed & daemones inter se mutuo alter alterius perditionem & exitium concupiscit. Propter inimicitiam uero & odium, quo in homines laborant, pacem inter se habere uidentur. Et quemadmodum inimici ira mutua inter se concertant, alterque alterius quaerit perniciem & interitum. si uero in alios hostes iidem inciderint, omisso bello illo mutuo & intestino, cum illis congregiuntur: deinde uero rursum alter alterius mutuam perniciem sitire deprehenditur. Talis est etiam ea quae inter hos putatur esse coniunctio & concordia. in hominum enim perniciem, non uero & integro animo contrahitur. Vbi enim ueritas apud mendaciorum patre locum habeat? Homo autem, qui alterius alapam sustinuerit, non ne facinus diabolo prorsus contrarium patrauit? Non ne coram fratre suo humiliatus est? imò magis coram Deo? Nonne fratrem dilexit, & propter charitatem fratri exhibita diaboli confudit? Et quis tam insipiens ut de his dubitet? Et qui ad haec promptus talia dixerit & fecerit, quomodo fiet ut cum altero contentiones misceat?

Dicit

Dicit Moſes, Diliges proximum tuū, & odio habebis inimicum tuum. Quid nam hæc legiſtatoris uerba aliud quā ueritatem uolunt conſtituere? Quid uerò Chriſtus, Si dilexeritis eos qui uos diligunt, quæ nam ueſtra gratia eſt? Diligite inimicos ueſtros, Benefacite odio uos habentibus, & orate pro his qui uos execrantur. Quæ nam ex his legibus charitatem conſtituit? Verus ne an Euangelij lex? Illa enim poſt amicorum dilectionem propter multorum infirmitatem concedit quodammodo odium contra inimicos. Chriſtus uero cum dicit, Diligite inimicos ueſtros, & orate pro illis: odium omnino ex homine ſuſtulit. Qui enim hoſtem ſuum diligit, & pro illo orat, quomodo amicum aut alium hominem odio habebit?

Lex dicit, Non mœchaberis: Chriſtus uero non ſic, ſed, Quicumq; uiderit mulierem ad concupiſcendum illam, ſan̄ adulterium cum illa cōmiſit in corde ſuo. En diligentia legis conſidera. Non legem modò prohibuit, ſed etiam laſcium oculum, & ipſum quodammodo animi affectum. Qui enim ſeipſum uſq; ad oculi commotionem cuſtodierit, quomodo in adulterij crimen incidet? Quemadmodum uero brutis animalibus his quidem ultricia, illis uero deſenſiora & protectoria arma data ſunt, ut leoni quidem ira & robur, apro dentes, boui cornua, lepori uero curſus celeritas, idemq; caprea & ceruo: omnibus autem ſimul ſenſus quidam datus eſt, quo noxia omnia & uenenatos cibos auerſentur, utiles uero appetant: ſic & homini omniū loco mens data eſt, quæ diſiudicare poteſt bonum à malo: & ab illis quidem abſtinere quæ animam ledunt, utilia uero & ſalutaria appetere. Quod ſi uero forte carnali cupiditate & diaboli affectu in animum cogitatio quædam incidit indecens, caprea uelocior turpem cogitationem eſſugere poteſt. Et ſi odio ſatanæ cogitatio hæc illum inſecuta fuerit, animi zelum & feruorem ſibi à Deo datum poſſidet in ſuum commodum: quo leonis aut urſi inſtar ſeſe defendit, cogitationem hanc hoſtisq; bellum conculcare & extirpare concupiſcit. Homo autem non cuſtodienſ ſanum illud diuinæ gratiæ donarium, in illicitas & abſurdas actiones incidit, quemadmodum in ſuperioribus copioſius enarrauiſimus. Deus autem ſaluare uolens ſuam creaturam, hominē ſcilicet, legem Moſaicam miſit, ceu ducem quendam & præceptorem. Et quem admodum teneris adhuc infantibus cibus ſolidus non datur, ſed tenerior & concoctus facilis, paulo poſt autem ſolidior, hinc rurſum ſolidior alius, tandem etiam cibus perfectus: & ut imperfecta adhuc cognitione rerum prædictis nondum philoſophiæ diſciplina præſcribitur, ſed primo quidem literarū elementa traduntur, & paulo poſt harum coniunctio & ſyllabæ: puero autem per ætatem & incrementum ad perfectiorem ætatem progreſſo, etiam philoſophiæ arcana proponuntur: ſic eadem mihi & legis ratio uidetur. Propter hominum enim infirmitatem lex ad manuſductionem boni data eſt, nō quidem ut hominem perfectum reddere poſſit, ſed quemadmodum in ſublimi ſcalæ primus gradus nos à terra attollit, nec tamen hoc ad ſummum ſcalæ aſcenſum ſufficit, niſi multi ſimul ſuperati ſint propter altitudinem & ſublimitatem: ita etiam in ueteri lege contingit, ſancta quidem & iuſta & à Deo lata (unus enim idemq; Deus eſt, qui et legem et Euangelium promulgauit) ſed tamen propter hominum infirmitatem lex data eſt, pædagogum agens, et illos à terra ſubducens quaſi in primū ſcalæ gradum, hoc eſt abſtrahens illos à multis & ingentibus uitijs, et à terra in qua uolutabantur: non tamen illos ad ſcalæ ſummitatem perducere potuit. Euangelium uerò hominē eue-

xit, & in summum collocavit scala fastigium, quod ad coelum usque pertin-
git. Quod enim in lege infirmum erat & impossibile, Euangelium implevit.
Sicuti demonstratum est. Dominus enim in Euangelij sic ait, Non veni ut
legem destruam, sed ut impleam. Ante Euangelij enim tempora simul co-
gnoscebatur qui nam uitiorum multitudine esset obrutus. Post huius uero
annunciationem, libere sese uirginitatis pollicita protulit, & innumeri ex ho-
minibus uirgines inueniuntur & muliebris & uirilis sexus. Cessio tamen de
his dicere propter nimiam uerbositatem. Plurimi enim Christianorum uitā
agunt angelicam. Nouisti ne autem nunc quomodo una eademque lex sic illa
a Mose lata antiquitus, & quam Christus in Euangelio tulit? Et quemadmo-
dum rex aliquis missis seruo suo nummis quinq; dicit illi, negociare & ope-
rari cum his quamdiu peregre abfueris. Hic uero gratis actus accipit, et nego-
tiatur. Cum uero denuo peregre profectus fuerit rex, eidem seruo alios cen-
tum tradidit, nec propterea quinq; his ille priuatus est: sed nomen quidem
quinq; nummorum, sefecit, nihilominus tamen hi quinq; multipliciter in
ipsis centum continentur: et cum centum nummorum numerus nominatur,
necessario cum his coniunctus est & una intelligitur ipsorum quinq; pume-
rus una cum centenis; sic, inquam, in lege & Euangelio contingit. Lex qui-
dem abrogata dicitur, cūtra controuersiam tamen in ipso Euangelio contine-
tur ipsius legis finis. & multipliciter in hoc operatur, quemadmodum paulo
ante diximus. Et hæc quidē abrogata est non ceu mala, sed ceu inutilis, quod
præsens tempus attinet, nec usum habens aliquem. Et quemadmodū in den-
sissimis tenebris media nocte luna exorta tenebrarum profunditatem quasi
attenuat, aërem tamen non omnino dilucidum reddit: sol uero exortus in
tantum uniuersum orbem illuminat, ut etiam minimus in aëre puluisculus
per solis radios conspiciatur. & luna quidem insitum sibi propriūque lu-
men non amisit, disparuit tamen & obiecta est, propter solis splendorem: sic
etiam in ueteri lege & euangelio contingit. Lex enim uetus idololatriæ qui-
dem tenebras depulit, non tamen in uniuersum illuminare & absolueri po-
tuit hominum animas: Euangelium uero illuminauit, docuit, absoluit, & ho-
mines in coelum euexit, paradisumque quam progenitor Adam amiserat, gra-
tuito concessit. Et quis tam infelix, ut Euangelio relicto ad legem reuertatur,
& quasi denuo ceu infans lactis nutrimentum concupiscat, nec instar uiri ci-
bum solidiorem: uel quis ceu puer literarum elementa requirat, & non po-
tius ceu absoluta prudentia præditus philosophiam? Vel quis solari lumine
repudiato, lunarem amplectatur? Mihi sane ea quæ scripsimus sufficere ui-
dentur, ut facile, quicumque uoluerit huius rei ueritatem cognoscat, quin & tu
ipse. Si autem fortassis adhuc propter sacrificia, circūcisionem, sabbati ocium,
& ciborum discrimen ratio tua dubitat & uacillat, minime tamen hoc fieri con-
ueniebat, cū de maximis illis & necessarijs sufficienter dixerimus: uerumta-
men etiam de his, ut & reliquis, breuissime differamus.

Homines, ut supra diximus, humanas idolis uictimas immolabant, nec
alienigenas tantum, sed etiam proprios liberos. Et quemadmodum lignum
tortuosum integram & nimiam inflexionem sustinere non potest, sed illud
paulatim principio artificis arte & opportunitate ab inæqualitate priore im-
mutatur, deinde omnino in rectum extenditur ceu regula aliqua: ita etiam
in sacrificijs factum est. Concessit enim Deus primo tauros immolari, oves
& hircos, ut illos ab impijs hisce hominibus immolationibus abduceret. Quid
enim

enim his deterius & iniquius: Hæc tamen concessit Deus, ut paulo post & ipsa abrogaret, & homines in notitiam sacrificandi laudem induceret. Sic enim per Dauidem Deus locutus est: Non suscipiam ex domo tua vitulos, neque de gregibus tuis capellas. Num edam taurorum carnes, & hircorum sanguinem bibam? Offer Deo sacrificium laudis, id est hymnum oris tui cum sincero & recto corde: & redde Domino vota tua, & inuoca me in die tribulationis tuæ, & eripiam te, & glorificabis me. Et hæc tanquam sub Dei persona dixit, auersantis animalium victimas. Per seipsum autem ad Deum sic dicit: Quoniam si uoluisses sacrificium, dedissem tibi. Holocausta non comprobas. Sacrificium Deo, spiritus contritus. Cor contritum & humiliatum Dominus non despiciet. Viden' quomodo in omni negotio à summo ad infimum tandem propheta locuti sint? Si igitur de sacrificijs dilucide dixerunt, quod Deo non grata sint, sed temporanea quædam concessio, iam post inutilem animalium oblationem sacrificatur & cantatur per os & labia ex puro & sincero corde, quod & factum est. Qui enim ante idololatram, tyranni & persecutores Christi fuerant, qui Christum ignominia affecerant, conuersi eloquentes & præcones orbis facti sunt, & pro nomine Christi occubuerunt, seipsos proponentes formulam eorum qui in Christum credunt. ut dictum est. De circumcisione autem copiosius in superioribus diximus. Verumtamen etiam nunc sic dicimus. Circumcisio cordis est circumcisio, non carnis. Abundantiam enim cordis circumcidere debent singuli, non carnis. Abundantia enim cordis peccatum est: quod conciliauit diabolus & homo propter uoluptates. Quod uero Deus in homine fecit, non est superuacaneum. integrum enim est, & bonum, & abundans est nihil. Si itaque homo cordis abundantiam circumciderit, id est peccatum, hic reuera uere circumcisus est. Si autem peccato obnoxius fuerit, & carne circumcisus, uana & inutilis est huius circumcisio. Sed & Moses sic inquit: Hodie itaque circumcidite duritiam cordis uestri, & ceruicem uestram ne induretis amplius. Dominus enim Deus uester, hic Deus deorum est, & Dominus dominantium. Deus magnus & fortis. En qualem Moses circumcisionem faciat? Non carnis certe, sed cordis. Verum & martyr Christi Stephanus cum Hebræis disputans dixit, Duræ ceruice & incircumcisi corde, qui recepistis legem, & non obseruauistis eam. Sabbatum uero non casu aut fortuito institutum est, ut homines eo die otiosi desiderent (otium enim per se uitio habetur) sed ut Iudæi omnino ab ijs quæ uitam attinent uacantes, spiritualia curarent. Et in hunc finem institutum est, ut sabbato quidem uacarent à curis uitam spectantibus, in concionem uero ardenti studio & cura abirent. Et clare constat, quod sacerdos in sabbato duplicem laborem absoluebat, et duplices oblationes immolabat. Iudei autem etiam hoc neglecto uoluptatibus magis studebant et delicijs. Quapropter & propheta increpans illos, dixit: Vae abeuntibus ad diem malum, qui appropinquatis & contingitis sabbata ficta. Et Iudæis quidem, ut diximus, sabbatum institutum est, ut à curis uictum spectantibus uacantes, ad conciones sacras studiose conuenirent. Christianis uero non similiter, utpote cum quotidie ad conciones & preces ipsis conuenire solenne sit. et sic laboratur ut hi quidem plus, illi uero minus singulis diebus orerent. Et quemadmodum in omnibus præceptis lex minimum illud & imperfectum exposuit, Euangelium uero uniuersale illud & totum: ita etiam in Sabbato fieri uidemus. Lex quidem sabbatum constituit, ut conciones adirent. Euangelium

Deut. 10

Act. 7.

uero quotidie hoc fieri uoluit, idq; non semel tantum in die, sed millies, si cui libuerit. Quod si uolueris, dicam id dilucidius. Iudæis ad Christum sabbato apportantibus magnam infirmorum multitudinem, claudorum, cecorum, aridorum, paralyticorum, demoniacorum, aliorumq; varijs morbis laborantium, omnes eadem ipsa hora sanauit. Iudæi uero inuidia & ira pleni, cum aliud quod Christo obijcerent non haberent, dicunt illi, Non licet tibi hoc facere sabbato. Quin & Pharisei uidentes Christi discipulos sabbato spicas uellere & comedere, dixerunt eundem sermonem. Quid uero ad hos Christus? Annon legistis quid fecerit Dauid, cum esuriret ipse, & qui cum egerant? Quomodo ingressus sit in domū Dei, & panes propositionis comederit, & dederit his qui cum eo erant in die sabbati? Sabbatum enim propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum. Sed & alia quædam est sabbati ratio. Sex diebus Deus creauit omnia, & septimo quieuit ab operibus suis. Tum & Christus in sepulchrum depositus, sabbato quieuit, in pasceue enim laborauit: latroni enim salutem dedit, die uero domini, corursus operatus est, suscitando primum, ut Deus, proprium corpus, & multorum aliorum: deinde & apostolis apparens, confortauit illos, & cum his alios multos apostolos. Et quod septem exactis seculis, id est annorum septem millibus à creatione mundi, uniuersalis omnium hominum quies futura sit. Eo usq; enim omnis actio tam bona quam mala extenditur: tempore autem illo resurrectio mortuorum & iudicium operum futurum est, & singulorum iuxta opera sua retributio. & hos quidem qui impie uixerunt, æterna manet damnatio: pios uero bonosq; uita æterna, paradisi & bona q; plurima, quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt. En igitur quis ocij illius sabbati finis sit, & quomodo emeant ac adhuc errent, ueluti in omnibus alijs, miseri & stulti Iudæi.

De cibis uero ipsa ueritas sic se habet. Omnia quæ fecit Deus, ualde bona sunt: & si bona sunt, quomodo legislator ea pro malis & reijciendis erat iudicaturus? Cum Deus ad illos dicat, Ecce dedi uobis omnia ad comedendū, ut herbas campi. Sed cum in deserto moraretur immorigera & ingrata Iudæorum gens, singulis diebus manna à Deo missum accipiebant: cæterum contra Mosem, imò ipsum Deum murmurabant quotidie, & fuillas Aegypti carnes appetebant, quas antea comederant, & infinita alia (in primis tamen præ alijs fuillarum carniū desiderio tenebantur.) Hac igitur de causa interdixit his legislator Moyses, ne his uescerentur, ut eos ab omnibus Aegypti cupiditatibus abduceret. Sed de his ipsis audi. Quod enim uniuersus mundus in idololatriæ tenebras & harathrum inciderit, manifeste constat: in primis tamen omnium Aegypti omnia ferè animalia adorabant, & deorum numero ascribebant. & quæcunq; hi tanquam Deos uenerabantur, hæc Moyses legislator immolare iussit: e uolatilibus quidem turturem & columbam, e quadrupedibus uero bouem, ouem & capram. sed porco uelci prohibuit, quoniam huius cibus magni erat precij apud Aegyptios simul et infelicissimos Iudæos. Moyses igitur ipsis immutare uolens Aegyptiorum ritus, ea immolare iussit quæ Aegyptijs pro dijs erant, ut intelligerent se frustra hæc colere & uenerari. Quæ uero chara habebant, & magni faciebant, cibi gratia, illorum esum interminatus est: in primis tamen fuillarum carniū, propter insatiabiles harum cupiditates, ut dictum est. Christus uero nihil e cibis prohibuit, nec etiā apostoli, horumq; successores. Quod si uero aliqua

aliqua animalia sunt à quibus Christiani abstinent, hoc simpliciter diutinae
 consuetudinis & propriae uoluntatis gratia faciunt, non propter doctorum
 & Euangelij traditionem. Vetus enim lex hasce observationes habebat, E-
 uangelium uero nequaquam: sed omnia in uicuiusque potestate & arbi-
 trio sunt constituta. propter diutinam uero, ut dictum est, consuetudinem
 à quibusdam animalibus abstinent, nec illis uestiuntur: quemadmodum qui
 penes nos sunt Monachi, ab omnium carnum esu abstinent, non quod has
 impuras & reiiciendas esse arbitrentur, sed uitam (ut dictum est) augustio-
 rem sequi cupientes, & reprob. habere longe sublimiorem propter corpo-
 ris sui tolerantiam carnibus abstinent. Et ecce ex his quae de lege scripsimus,
 iudicare potes, legem Euangelio contrariam non esse, nec Euangelium legi:
 omnia enim haec sibi consentiunt. Legis uero infirmitatem Euangelium co-
 pleuit. Si enim lex perfecta fuisset, nequaquam sic per Ieremiam prophetam
 dixisset Dominus: Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & constituam super
 domum Israel & domum Iuda foedus nouum: non secundum foedus quod
 pepigi cum patribus ipsorum, in diebus cum apprehenderem ego manum
 ipsorum, ut educerem eos de terra Aegypti: quoniam ipsi non perstiterunt
 in foedere meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quoniam hoc est foedus
 quod statuam domui Israel post dies illos, dicit Dominus, Dabo leges meas
 in sensu illorum, & in cor ipsorum inscribam eas, & ero ipsis in Deum, &
 ipsi erunt mihi in populum. Nec dotebit unusquisque proximum suum, et qui-
 libet fratrem suum, dicens, Cognosce Deum: quoniam omnes cogno-
 scent me, à minimo ipsorum usque ad maximum illorum. Quoniam pro-
 pitius ero iniquitatibus illorum, et peccatorum illorum & delictorum non
 amplius recordabor. Attende diligenter ad ea quae dicuntur. Dicit Deus,
 Ecce dies ueniunt, et constituam super domum Israel et super domum Iuda
 foedus nouum. Dicendo, constituam foedus nouum, ostendit primum illud
 esse imperfectum, futurum uero illud fore perfectum. Cum item nouum di-
 cit, ostendit alterum illud esse uetus, cuius nullus sit usus. Quin dilucidius
 adhuc dixit, Non secundum foedus, quod pepigi cum patribus illorum, quo-
 niam non perstiterunt in foedere meo, & neglexi eos, dicit Dominus. Om-
 nino autem hinc lucefcit, quod uetus quidem foedus abrogauit, nouum ue-
 ro gratuito concessit. Sed adhuc clarius de hoc locutus, sic dixit: Ero ipsis in
 Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & omnes cognoscent me à minimo
 ipsorum usque ad maximum. Quoniam propitius ero iniquitatibus ipsorum,
 & peccatorum illorum delictorumque non amplius recordabor. Vides quo-
 modo Israelis quidem populum reprobauerit, proculque à se abegerit: & gen-
 tes, quibus nouum foedus, id est Euangelium traditum est, populum suum nomi-
 nauit: Et domum Israel & Iuda de ipsis gentibus dicere uidetur Deus, de
 Hebraeorum uero gente nequaquam. Quos etenim Christus diaboli filios uoca-
 uit, quomodo pater huius Deus eosdem populum suum appellaret? aut Deus ip-
 sorum esse diceretur? Similiter per Esaiam quoque sic inquit Deus: E' Zion exi-
 bit lex, & uerbum Domini de Ierusalem. Et quae nam lex alia de Zion & Ierusa-
 lem egressa est, praeterquam Christi doctrina et Euangelium? Mosaica enim
 lex in monte Sinai promulgata est Iudeis, genti immorigere et ingrate: Chri-
 sti autem doctrina & Euangelium ex Hierusalem. Verum tamen tute tecum considera, et
 uide. Quemadmodum homo tabernaculum quoddam umbratile extruens, de hoc
 non multum sollicitus est, in domo autem extruenda summo studio utitur, et in primis
 curat ut fundamentum positum sit firmum et stabile, ut forma domus sit comoda, et
 culmen

Ierem. 31.

Esai. 2.

culmen imponat concinnum: quin etiam de elegantia domus non parum sollicitus est. in domo enim sua pater familias habitat. Sic etiam in ueteri lege & Euangelio contingit. Euangelium quidem, secundum quod in eo requiescere Deus uoluit, per omnia sanctum fecit, perfectum & iustum & stabile. In lege uero non sic: sed uolens hanc tantum non ceu inutilem abolere, quasi in transcurso ipsam tradidit, ut legis defectus per Euangelium implerentur & resarcirentur. Ceterum quemadmodum de Christo prophetae uaticinati sunt, & haec quidem sermonibus clavis exposuerunt, haec uero per aenigmata: non solum autem de Christo, sed etiam de Euangelio & illius discipulis apostolisq; sic etiam de lege. Et primo quidem cum Isaac benedicere uellet filio suo primogenito Esau, non complacitum est Deo in hoc: sed Iacobo post hunc nato benedixit. Et Esau quidem typus erat legis & populi Iudaei, Iacob uero typus Euangelij & populi ex gentibus collecti. Iudas uero Iacobi filius genuit Phares & Zara. Cum autem Zara ad nascendum egrediretur, manus quidem eius emicuit, corpus uero nequaquam. Cum autem obstetrix manum filo tincto religauisset, manus infantis rursum ingressa est: & postea natus est frater eius Phares: quo in lucem edito, tandem & Zara natus est. Hoc autem uiso obstetrix dixit, Quare propter te solutum est septum? Septum certe a omnibus prophetis lex Mosca appellatur. Quis igitur exposuit obstetrici duos esse infantes? & quia nam de causa coccineo filo manum alterius religauit? Tum quid nam innuens dixit, Quare propter te dissolutum est septum? id est, quomodo tu typus legis factus es? Et quemadmodum qui modo apparuisti, deinde absconditus es, & frater qui posterior te erat, prior in lucem editus est: sic etiam septum, lex scilicet, quae prima esse apparebit, paulo post posteriores habebit partes. Lex uero Euangelij, quae postremo uentura est, ante hanc enascetur. Vnde nam obstetrix edocita haec dixit? Diuina certe uirtute haec uaticinata est: et quae per prophetas loquitur Dei uirtus, per os etiam mulieris locuta est. Planius tamen adhuc & dilucidius per Ieremiam dixit Deus: Ecce dies ueniunt dicit Dominus, & constituam super domum Irael & super domum Iuda foedus nouum, &c. ut superius dictum est. Videntur quomodo per figuras & prophetias manifeste & clare Deus legem demonstraerit ociosam quidem esse, & imperfectam: euangelium uero efficax & perfectum. Nihilominus miseri & excacati Iudaei nec imperfectam & impotentem legem obseruant, sed quotidie uel primi illius transgressores esse deprehenduntur (non accuso illos peccatorum, quis enim a peccatis abstinere poterit: sed de lege dico, quod illam transgrediantur) & iidem si maxime uellent facere ea quae legis sunt, non tamen possunt. Et uide qua ratione hoc fiat. Deus constituit & decreuit, ut Hierosolyma omnium, quas gentes Hebraeorum habet, urbium sit metropolis, in qua Solomon templum aedificauit, praecepitq; Deus ut intra templum sacrificia fiant, & oblationes pro peccatis hominum: extra Hierosolymam uero & templum hoc sacrificia nulla esse offerenda. Quandoquidem igitur Hierosolymarum urbs destructa est, et templum subuersum, neque iam sacerdotum habent ad sanctificationem sui, neque modum offerendi Deo, quid nam ipsis est reliqui? Nihil omnino. Propter haec itaq; & alia multa, quae nunc exacte scribere non est opus, neque Christiani esse deprehenduntur, quia euangelium non recipiunt: neque haeretici, quia nullum prorsus sequuntur haesum doctorem: neque Musulmani, quia Mahometem non sectantur: neque Iudaei, cum nulla

nulla, quæ legis sunt, faciant: sed tales esse conuincuntur miseri, qui quid colant credant, ut igne, sed in perditione uiuunt. Vident quomodo à uera & recta uia aberrantes, cum se rectà incedere arbitrantur, in barathro & perditione esse conspiciuntur? Et hæc quidem hæcenus.

Quoniam uero in omnibus, quæ prius ad nos partim scripsisti, partim ore retulerunt tui ad nos nunc, uoluntati tuæ obsecuti, copiosius nos defendimus, nunc age tui sermonis memineris. In fine enim literarum tuarum sic dixisti, Prudenti uel una sufficit oratio: quod reuera sic est. Si igitur prudenti uel una sufficit oratio, ut tu ipse testaris, et ipsa docet ueritas, prudens uero aliquis multis sermonibus, auditis bonis ueris, nec illos receperit, uel decerpserit fructum illorum, nonne merito accusandus & reprehendendus fuerit? Vbi igitur nostræ hæc literæ, hæc nostræ apologia ad te peruenerint, adhortor ut diligenter hæc consideres, & per singula uerba discutias, latentem thesaurum in his haud dubie inuenturus. Non enim animi nostri scetus sunt, sed ex libris Moisaicis, sed ex Dauidicis Psalterio, sed ex prophetis & Exangelio desumpta, quæ et ipse Mahomet & omnes Musulmani sancta & iusta esse cōfidentur & dicunt. Et hæc ipsa sunt, quæ uerbotenius ostendunt Christum filium Dei esse, & eundem Deum simul & hominem. Ipse enim est, qui ab omnibus prophetis Deus est prædicatus. Is est quem Abraham, utpote Deum, adorauit, & iudicem omnis terræ dixit. Is est quem cantu celebrauerunt angeli, & quem uirtutes supernæ in nubibus suis gestauerunt, quem uidit Daniel uenientem in nubibus ad iudicandum orbem. Is est, cui omnis creatura seruit, illius dicto obediens, uenti scilicet, mare, & reliqua. Is est, quo uiso infernus regnum suum amisit: cæterum & ante mortem cum tremore implebat huius imperium, dimittens Lazarum, & alios. Hoc testantur infinita illa, quæ fecit, miracula. Et quid dicā amplius? Is est, qui à Deo patre testimonium sapientius accepit. De hoc Dauid dixit: Omnes gentes plaudite manibus, iubilare Deo in uoce exultationis. Quoniam rex uniuersæ terræ Deus. Psallite prudenter. Deus regnauit super gentes: quemadmodum in superioribus copiosius dictum est. Non enim de Deo patre dixit, nec de Dei filio, quod prius quidē non existens rex uniuersæ terræ, postea uero regnum super omnes gentes & omnem terram acceperit: sed hæc propter hominem, quem assumpsit filius & uerbum Dei, propheta dixit, qui nec regnabat, nec à gentibus omnibus terra adorabatur, eo quod nondum esset natus. Post natiuitatem autem illius data est illi gloria, honor & potestas, ut dixit Daniel, & regnum. Cæterum & ipse Dauid eodem loco: quin & ipse Christus post resurrectionem quasi obsignans huiusmodi prophetias, dixit apostolis: Data est mihi omnis potestas in celo & in terra. Profecti, docete omnes gentes: qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur. Vides ne quanta cum simplicitate & luce appareat, quod de homine, quæ filius & uerbum Dei assumpsit ex diua Virgine, eadē dicunt prophete, sed & ipse Christus: & de illo extant omnia testimonia propter hominum infirmitatem? Ipse enim filius Dei secundum diuinitatem testimonio non indiget. Quo enim testimonio Deus indigeat? Verumtamen quemadmodum de Christi incarnatione, cruce & passione, resurrectione itē & assumptione, de lege quoque & alijs uaticiniis sunt prædicta, uisiones uisæ, typi facti: sic etiā de baptismo prophetiæ & typi sunt propoli, quæ tamē omnia, propter nimiam copiam, ut etiā in alijs, omisimus. De his tamē quedā particulariter perstrinamus.

Matth. 28

gamus. Moses ille magnus, si non potuisset per mare rubrum Hebraeorum gentem traducere, perissent sane Pharaonis manibus. Iosue etiā filius Num, nisi Iordanem in diuersas partes secuisset, non ingressi fuissent Iudei terram promissam: arca uero propius propiusq; ad Iordanem fluuium allata, aquae diuisae sunt, & per siccum transiuit omnis Iudeorum populus: & arca typus erat diuæ Virginis Mariæ, quæ filium & uerbum Dei secundum carnem peperit. Cæterum & propheta Helias extruxit altare, & lignis holocaustisq; simul impositis, nullum omnino ignem inferebat, sed cum altare aqua perfudit, orabat, coeloq; delapsus ignis sacrificium consumpsit. Vides neigitur quomodo omnia, quæ Christiani colunt, primis illis & uetustis testimoniis comprobata sunt? Hæc enim & alia multa baptismum denotabant. Sine hoc enim hominem saluari, est impossibile. Quapropter & ipse Christus dixit, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur. Cum uero hæc omnia sic se habent, nonne ridiculum fuerit, quod libros quidem summo honore prosequimur, Deum uero in his celebratum contemnitis, dicentes hominem esse, & non Deum? Licet itaq; fulsissime fieri potuit, non scripsimus, propter nimiam scripturæ copiam, tamenq; infirmitatis tuæ iudicium, nihilominus tamen hæc tanta scripsimus, ut uel stupidissimo adfectum uerumq; discendum sufficiat. Ecece idem in te hodie, quod et in Iudeos, competit. de illis enim dixit Dominus: Dabo illis famem, sed non famem panis & aquæ, sed famem audiendi uerba Domini. Et sic omnino euenit. A tempore enim illo, quo Christus mortem subiit, in iram inciderunt irreconciliabilem & sempiternam: ex tunc omnis sanctificatio omnisq; doctrina ab illis defecit. Idem igitur & in te contingit. Nam in hodiernum diem usq; uerbum Dei nec audiuit, nec edocuit es: sed in stultitia ambulauisti, & tenebris. Nunc uero missa tibi sunt Dei oracula, sanctorum & prophetarum dogmata: hæc igitur attente considera, & sine diligeret inspecto & accurata inquisitione stude, ne posthac in tenebris ambules, ne illud Dauidis in te impleatur oraculum, quod dicitur: Filij hominum quousq; aggrauatis cor? quam diu diligitis uanitatem, & queritis mendacium? Et cognoscite, quod Deus mirifice extulit sanctum suum, id est Christum. Quin & illud magni illius & admirandi Solomonis, dicens: In animam ma-
 leuolam sapientia Dei non transit, nec in corpus peccatis deditum. Ne similis fias deserto & solitudini spinas producenti, & tribulos: sed potius similis sis terræ fructiferae, quæ semen susceptum trigecuplum, sexagecuplum, & centuplum rependit. Sic tu recepto Euangelij uerbo fructum proferas centuplum. Deum obtestor creatorem coeli & terræ, ut is oculos tuos aperiat, & dilatet cor tuum, ut facias opera tibi salutaria, quo paradysum et omnia bona in hac reposita possidere queas.

A M E N.